

Відгук
офіційного опонента на дисертацію
Пашиковської Маргарити Олександрівни
«Актуалізація темброобразу альта
в пізній творчості композиторів XIX-XXI століть»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 025 – Музичне мистецтво.

Питання семантики звучання інструмента, ширше тембрового амплуа, смислового наповнення звуку завжди актуальні для композиторів, особливо в сучасній музиці, в якій тембровий параметр виходить на одну з ключових позицій у створенні музичного матеріалу та композиції. Звернення до інструментознавства і тембру є завжди сміливою і цікавою науковою розвідкою, тим більше, що, як відомо, і дослідження тембру, і інструментознавство ще, на жаль, лишаються недостатньо дослідженими у вітчизняному музикознавстві. Ці проблеми піднімаються у дисертації Маргарити Олександрівни Пашиковської.

Актуальність роботи не викликає сумнівів. В центрі уваги дослідниці постає вивчення темброобразу альта на прикладі окремих творів пізнього періоду творчості різних композиторів, це зокрема: сонати № 1 і № 2 для альта і фортепіано Й. Брамса; «Вісім п'єс для альта, кларнета та фортепіано» М. Бруха; Струнний квартет № 3 Б. Бріттена; Струнний квартет № 5 В. Бібіка; Концерт для альта з оркестром Б. Бартока, «The Viola in My Life» М. Фелдмана. Всі названі твори, що охоплюють різні жанрові сфери, багатоманітно презентують унікальність і різноаспектність інструмента.

Наукова новизна дослідження є беззаперечною. В роботі введено в науковий дискурс концепт темброобразу альта, який розглянуто на прикладі великої кількості творів пізньої творчості композиторів XIX-XXI століть. Також вперше проаналізована композиція М. Фелдмана «The viola in my life». В дисертації запропоноване *власне визначення* темброобразу альта, що посилює теоретичну значущість роботи. Надзвичайно перспективним видається і інтерпретаційний аспект, залучений в роботі. Поєднання

об'єктивного поняття «темброобраз інструмента» з суб'єктивними факторами виконавця-інтерпретатора потенційно виводить питання в міждисциплінарну галузь психоакустики, яка досі не дуже розроблена в українському музикознавстві, тому також намічає гарну перспективу. Все це свідчить про наукову новизну й актуальність цієї дисертації.

Окремо треба зазначити великий корпус робіт українських музикознавців, які опрацьовані дисертанткою в тексті роботи, що свідчить про вільне оперування Маргаритою Олександрівною Пашковською сучасним вітчизняним науковим апаратом.

Перший розділ «Темброобраз альта як категорія інтерпретології» — теоретичний, в якому обґрунтовуються основні положення дисертації. **Перший підрозділ** «Творчий процес і стиль в об'єктиві теорії музики та виконавства» створює необхідний контекст для вивчення пізніх періодів творчості композиторів. **Другий підрозділ** «Концепція пізнього стилю творчості Н. Савицької в аспекті феноменології творчості» узагальнює сучасне музикознавче розуміння поняття пізнього періоду стилю композитора, який визначає історико-стильовий аспект обраної теми дисертації. **Третій підрозділ** «Тембр – темброва семантика – темброве амплуа – темброобраз: досвід моделювання поняття» присвячений широкому колу питань тембрової семантики. Дослідниця аналізує поняття «темброве амплуа» і «звуковий образ інструмента», цікавим при цьому видається виокремлення «зовнішніх факторів» цього поняття, що дозволяє прокласти місток до слухача і тим самим актуалізувати інтерпретаційний аспект обраної теми. Важливим для роботи стає думка: «слід зазначити, що темброве амплуа не є статичним і незмінним, оскільки воно взаємодіє з музичним середовищем, в якому звучить інструмент» (с.54). Текст цього підрозділу спрямований на *власне* визначення темброобразу альта, представленого у Висновках: «темброобраз інструмента – система параметрів, що характеризує його унікальність для слухача через акустичні якості, емоційний вплив та художню виразність у контексті музичного інтерпретування» (с.185).

У Четвертому підрозділі «Альт у контексті історіографії» представлений аналіз сучасної музикознавчої літератури про альт в його технічному і семантичному аспектах. Надзвичайно важливим є те, що і в ньому авторка спирається на великий корпус української музикознавчої літератури.

У другому розділі «Етапи формування семантики альта в музичному мистецтві XVII-XIX ст.» простежується еволюція розуміння і використання альта від бароко до сьогодення. Саме історичний аспект дозволяє авторці простежити розвиток використання композиторами інструмента «альт», і, відповідно, становлення темброобразу альта від XVIII століття до сучасної музичної практики. Найбільш прогресивним тут видається підрозділ 2.4 «Інновації та експерименти у творчості для альта композиторів початку XX ст.», в якому узагальнені еволюція «технічного» використання і розуміння семантики звучання альта, що в свою чергу стає основою для вивчення в наступних, аналітичних розділах дисертації застосування альта в композиціях пізніх періодів стилів творців.

У третьому розділі «Темброобраз альта в пізній творчості композиторів XIX-XXI ст.» досліджено «Вісім п'єс для альта, кларнета та фортепіано» Макса Бруха, а також «The Viola in My Life» Мортон Фелдмана. Аналізи цих творів представляють дві грані «відчуття» інструмента — барвисте, але більш традиційне у Макса Бруха і пошукове і різновекторне у Мортон Фелдмана. Вже сама назва циклу мініатюр М. Фелдмана проявляє композиторську інтенцію до втілення макрокосмосу звучання альта. Маргарита Пашковська влучно зауважує: «“Альт у моєму житті” може розглядатися і як унікальний зразок в доробку композитора в плані вибору солюючого інструмента, і як поворотний твір від невизначеності (індетермінованості) до чіткої фіксації мікроподій, а також народження інтересу композитора саме до тембру і його «внутрішнього» життя» (с.120).

Четвертий розділ «Феномен альту в останніх опусах композиторів ХХ ст.» присвячений Концерту для альту з оркестром Бели Бартока, Струнному квартету № 3 Бенджаміна Бріттена та Струнному квартету № 5 Валентина Бібіка. Особливо привабливим стає дослідження твору видатного харківського композитора, одного з найсміливіших українських музичних новаторів ХХ століття В. Бібіка. Аналіз розширює наше уявлення про темброобраз альту у цього композитора, про темброву семантику альту загалом, що дозволяє в новому контексті відчувати застосування інструмента в інших його творах (зокрема, згадаємо відоме соло альту в третій частині Четвертої симфонії).

Жива виразна мова, тонкі влучні спостереження, професійне відчуття інструмента і музичного матеріалу визначають високий рівень всіх аналітичних нарисів.

Складність проблематики і багатовимірність векторів роботи стимулюють також до роздумів. У опонента виникли такі зауваження:

1. Хочу висловити міркування щодо певної відокремленості тексту підрозділу 1.1. «Творчий процес і стиль в об'єктиві теорії музики та виконавства», в якому попри виразний опис творчого процесу та стилю композитора та їх осмислення в науці, фактично немає апеляцій до розуміння поняття пізнього періоду творчості і поняття темброобразу інструмента.
2. Визначення темброобразу, яке подане у лише у Висновках, хотілося б побачити вже в останніх підрозділах Першого розділу. Це дозволило б, на думку опонента, полегшити розуміння наступних розділів, особливо в аналітичних нарисах.

Для продовження наукової дискусії пропоную відповісти на такі питання:

1. Чи відрізняється темброобраз альту в пізніх періодах творчості композиторів від ранніх і зрілих періодів, якщо так, то чим?

2. У роботі Ви акцентуєте, що на темброобраз інструмента впливає виконавець. Хотілося б уточнити, яким чином виконавець може змінювати темброобраз альта?
3. Як корелюються назва (ім'я) інструмента і його темброобраз?

Висловлені зауваження і питання не впливають на високий рівень цієї наукової роботи.

Список використаних дисертанткою джерел налічує 177 позицій (57 з яких іноземними мовами). Цілісність роботи, на нашу думку, вдало доповнюють два змістовних додатки, які містять нотний матеріал і схеми аналізованих М. Бруха і М. Фелдмана.

Публікації за темою дисертації представлені у необхідній кількості. Апробація головних ідей і положень дослідження відбулася на чотирьох наукових конференціях. За змістом публікації розкривають провідні положення дисертації. Загалом, дисертація та наукові публікації виконані здобувачем із дотриманням академічної доброчесності.

Отже, після ознайомлення з текстом дисертації *Пашиковської Маргарити Олександрівни* «Актуалізація темброобразу альта в пізній творчості композиторів XIX-XXI століть», яка подана до захисту до разової ради, підсумовуючи викладені вище схвальні враження і дискусійні міркування, констатуємо: актуальність вирішуваної наукової проблеми розуміння темброобразу альта в пізній творчості композиторів XIX-XXI століть, системність її опрацювання, новизна, теоретико-практичне значення, достовірність висновків слугують переконливими підставами для визнання праці такою, що відповідає чинним вимогам п. п. 6, 7, 8, 11 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 14 січня 2022 року №44, підготовлена відповідно до напрямків наукового дослідження освітньо-наукової програми Харківського національного університету мистецтв імені

І. П. Котляревського. За виконання цієї праці *Маргарита Олександрівна Пашковська* цілковито заслуговує на присудження пошукуваного наукового ступеня в галузі знань 02 – Культура і мистецтво, за спеціальністю 025 – Музичне мистецтво.

Кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри теорії музики
Національної музичної академії України
ім. П. І. Чайковського

Жарков О. М.